

Repetitorium (*tahák z knížky Vyznání příběhovosti*)

Ptát se, čemu slouží literatura, je, řekl bych, stejně hloupé a pošetilé, jako kdybychom se ptali, čemu slouží člověk a čemu slouží lidské pokolení. Literatura je totiž zároveň šlapka, která hnedle poslouží každému, ale zároveň je i z posledních útočišť pravdy a opravdovosti a exilem i královstvím uražených a ponížených.

Nejnápadnější na české literatuře posledních dvou století, tedy od počátku obrození, je její služba velkým idejím, která bohužel často končila jako posluhování ideologiím. A tím pádem se literatura stávala objektem manipulace a pohyb ideologickými prostorami s sebou přinášel i společenskou až vojenskou hierarchizaci písemnictví, od literárních pucfleků až po literární generály. A odtud už vede přímá cesta k co nejpraktičtější strukturalizaci, v níž Státní bezpečnost rozhoduje o tom, kdo je a kdo není spisovatelem, a ministerstvo vnitra o tom, co je a co není literaturou.

I tam, kde literatura neslouží ideologiím a nestává se objektem mocenské manipulace, zůstává přesto územím hustých intrik a machinací. Spisovatelská profese patří k nejsamotářtějším, ale má kupodivu široké společenské zázemí se spletitou džunglí rozmanitých relací a konexí, v níž fungují všemožná lobby a vznikají rozličná spojení a společenství, která se mohou zas pohotově rozpadnout a utvořit se o kousek dál v trochu jiném složení. Až nakonec máte pocit, že všechno to, čemu se říká literatura, je tady jen od toho, aby to umožnilo existenci bizarního prointrikovaného světa, který je roztomilý v románech Davida Lodge, ale stresující pro bytostné spisovatele, jimž v tom mumraji jde jen o jediné – najít si nějaké klidné místočko, kde by se zas mohli zakuklit se svou další knížkou.

Sigmund Freud byl přesvědčen o tom, že literatura slouží k tomu, aby ti, co jsou pro nějakou svou nezpůsobilost outsidersy života, se její pomocí dobrali úspěchů, slávy a bohatství, a tedy i lásky žen. To samozřejmě nikdy neplatilo nejen pro prokleté básníky, ale i pro ty, pro něž se literatura stala osudem a vytěsnila tak z je-

jich života všechny jiné zájmy, včetně úspěchu, slávy, bohatství a lásky žen. Ale platí to nepochybně pro ty autory, jimž psaní slouží především a na prvním místě k vydělávání peněz. Ale nic proti profesionálně vyráběnému čtivu, slouží zas čtenářům a nejen k ušlechtilému zabíjení času, ale sytí i jejich hlad po příbězích, jak se k němu ještě dostaneme.

Protějškem opravdu dobrého profesionála je grafoman. Grafoman není ovšem ten, kdo má zběsilou potřebu psát, tady je pojmenování zavádějící. Grafoman je ten, kdo celou svou duší prahne po publikování. Onť pak už nemusí vůbec psát, stačí mu publikovat. Grafomany proto nebyli Jan Hanč nebo Ladislav Klíma, přestože psali ozlomkrk, ale čerta se starali o publikování. Však grafomany byli například komunističtí státníci, kteří vydávali své sebrané spisy, obsahující projevy, jež pro ně psali námezdní sepisovači. Grafomanie je jedním z projevů exhibicionismu, potřeby „zveřejňovat se“, ale exhibicionismu nevybaveného ještě literárním talentem.

Ale když se exhibicionismus spojí s literárním talentem, když literární tvorba slouží především exhibicionismu, vznikají texty obnažující vlastní bolest i vlastní slast vyzývavým způsobem. V literatuře, v potřebě psát a napsané publikovat, je ovšem skoro vždycky cosi exhibicionistického, protože autoři své příběhy, jak známo, skládají ze stavebních kostek vlastního života. A navzájem se liší jen tím, že někteří je skládají do alegorií a podobenství, zatímco jiní z nich, ať se činí, jak činí, vždy zas jen vyskládají své vlastní portréty. A jsou dokonce autoři, kteří žijí už jen proto, aby o tom mohli psát: jejich psaní slouží jejich exhibicionismu a jejich život zase slouží jejich psaní.

Literatura samozřejmě slouží i estétům a krasoduchům a „lidem ve futrále“, abych použil čechovovského termínu. Hrozí jí pak samozřejmě, že se sama octne „ve futrále“ a stane se z ní jakýsi soběstačný uzavřený systém. Ale na druhé straně i Franz Kafka byl ledasčím a v ledasčem „člověkem ve futrále“, protože bez „futrálu“ by se (díků své stále zjiřené a přecitlivělé senzibilitě a senzitivitě) nedožil ani těch jednačtyřiceti, a přesto má jeho dílo obecnou platnost a svého času, v roce 1963 na zámku v Liblicích, dokonce prý otřásko podnožím totalitního trůnu.

Literatura je však i nástrojem sloužícím hluboké metafyzické dychtivosti autorů, a to tak, že se sama proměňuje v náboženství. A literatura jako náboženství už přestává být nástrojem, ale zato mění v nástroje své autory a celý jejich svět. Flaubert, Baudelaire, Proust, to jsou nepochybně nejen literární mučedníci, ale už i kanonizovaní literární svěťci, a v historii literatury najdete i alchymisty slov, literární mystiky, vizionáře a proroky, naleznete tam i skutečné literární kláštery s přísnými řeholemi a literární novice, kteří se s jímavou náboženskou úctou vypravovali za literárními převory, opaty i papeži a svatými muži a nábožně hleděli na literární poustevníky, usazené na vysokých sloupech, po nichž spirálovitě stékal jejich literární odpad, olizovaný zástupy procházejících poutníků. Literatura může mít charakter opravdového náboženství a je to úděl, za nějž se vposledku platí životem, protože těm, kdo neustále jen vymýšlejí příběhy a vyrábějí tak skutečnost skutečnější než skutečnost, tedy její sugestivní koncentráty, těm totiž nakonec jejich vlastní život zprůhlední a ukáže se, že je to jen film, promítaný na zrůzněnou tvář nenašytého lidožravého obra.

Literatura slouží k vyprávění příběhů, bez nichž se v životě neobejdeme, protože jsou základní orientací v čase i prostoru našich životů. Pomáhají nám uspořádat život podle příběhových mustrů do jakéhosi příběhového řádu a čelit tak paržravé úzkosti z chaosu naší existence. A v časech nesvobody a totality slouží literatura i jako náhražka skutečnosti: je prostorem pravdy, opravdovosti a svobody, tedy právě toho, čeho se lidem v okupačních a totalitních režimech nedostává. A navíc je barevnější, pestřejší a zajímavější než totalitně sešněrovaný život. Ale tak obrovský zájem o literaturu padá ovšem pádem totality.

A s právě zmíněným bezprostředně souvisí i terapeutická funkce literatury. Literatura má totiž k dispozici celý repertoár prostředků sloužících ke kompenzaci toho, s čím se nelze jen tak vyrovnat, traumat, stresů i každodenních psychických úrazů. Této prastaré (a řekněme až šamanské) funkce literatury využil kdysi k terapeutickým účelům psychoterapeut Jacob Moreno a dodnes jsou jeho léčebné techniky uplatňovány v tzv. psychodramatu. Přičemž snadno zjistíme, že morenovské

techniky (například alter ego, výměny rolí, psychodramatické zrcadlo, přehrávání a variování nějaké už prožité či naopak očekávané traumatické situace) nalezneme bohatě propracované už v Shakespearově *Králi Learovi* a *Hamletovi*. Ale léčebný účinek literatury se nedá zredukovat na repertoár terapeutických technik, má samozřejmě mnohem větší záběr a širší základnu. A tady bych užitek z literatury přirovnal k užitečnosti snů, jejichž zdánlivě nesmyslné a samoúčelné příběhy ve skutečnosti bdí, jak vědí psychoanalyticky, nad naším duševním zdravím i tehdy, kdy se celá naše bytost propadá do bezbranného nevědomí.

Jinak řečeno, literatura má v našem životě i očistnou, katarzní funkci, patří do repertoáru prostředků, jež v nás iniciují bolestné sebepoznání, bez něhož by život každého z nás byl jen absurdní fraškou.

Ale co lze z této polymorfní služebnosti literatury vyvodit? Obávám se, že jen to, že literatura je stejně jako člověk použitelná k čemukoliv. Hle, z člověka je možno udělat zbožšťelou bytost, před kterou celé národy padají do prachu, ale z lidí se dělá taky mejdllo anebo se z nich dělá popel na posypávání kluzkých silnic. A lidé slouží i za zlámanou grešli jako donašeči a udavači, ale jiní zas úplně zardarmo jako hrdinové a mučedníci. A s literaturou je to zrovna tak. Dokáže sloužit čemukoliv a stejně jako člověk je nepřetržitě k něčemu používána i zneužívána. Ale to vůbec neznamená, že je to její určení. Stejně jako sloužit není určením člověka.

A tady se kruh uzavírá. Odpověď na to, co je určením člověka, je totiž i odpověď na to, co je smyslem, posláním, určením literatury.

Září 1994